

Mette Toft

Cand. mag. i japansk og dansk.
Indvandrerlærer og forfatter.
mettesjapancirkus@yahoo.dk

Sprog er ikke tryksværte på papir

Den forsømte udtale

Udtalen har længe været det helt store problem i undervisningen i dansk som andetsprog for voksne. Spørger man kursisterne selv hvad der er det sværeste ved at lære dansk, svarer de som med én mund: „Udtalen!” Spørger man lærerne hvad der er det sværeste at undervise i, vil man meget ofte få samme svar.

Groft sagt har situationen derfor været den at det har været overladt til den enkelte kursists mere eller mindre veludviklede sprogøre at finde rundt i de talrige og tætliggende danske vokaler, og at kun de allermest 'håbløse tilfælde' har fået tilbudt egentlig udtaleundervisning på særlige hold. Det er ærgerligt al den stund at udtalen er det første ens sprogfærdigheder bliver bedømt på. Og ikke mindre ærgerligt fordi det selvsagt er lettere at tilegne sig et sprog hvis byggeklodser man er i stand til at høre, frem for ét der, uformidlet, i en fremmeds øre må lyde - med Benny Andersens ord - „som havregrød i kog”.

En ny udtaledidaktik

Ud fra devisen 'lydene er sprogets legoklodser' forsøger jeg i et udtalesystem der netop er udkommet på Akademisk Forlag, at gå helt nye veje. Materialet er resultatet af et femårs pædagogisk udviklingsarbejde og mine egne erfaringer som underviser i dansk som andetsprog. Med den sproglige opmærksomhed og legen som bærende elementer har målet været at gøre den farlige fonetik spiselig for alle. Alle kursister skulle tilbydes systematisk udtaleundervisning, mente jeg, for gode udtalefærdigheder var nøglen til en mere effektiv og smertefri sprogtilegnelse i det hele taget. Derfor måtte alle lærere også klædes på til at gennemføre en veltilrettelagt udtaleundervisning.

For sprog er ikke tryksværte på papir. Sprog er kød og blod. Sprog er åndedræt og muskelbevægelser. Sprog er hårfint nuancerede udtryk for vore tanker og følelser. Hvis sproget skal tjene os som et praktisk kommunikationsredskab, og ikke som en mobiltelefon hvor forbindelsen hele tiden falder ud, kræver det ubesværet og præcision. Udtalen er også af den grund et godt sted at begynde.

Udtalesystemet som består af to titler, *Kaffeslabberas* til kursisterne og *Vokalfesten* til lærerne, er udviklet over en femårig periode og afprøvet på et stort antal hold, såvel på særlige udtalehold som i almindelige klasser på forskellige trin med forskellig progression (spor 2 og 3). Kursisternes reaktioner på udtaleaktiviteterne og undervisningens resultater har i høj grad været med til at forme didaktikken og dermed materialet.

Sproglig æstetik, tak!

For eksempel var der en ganske bestemt ung kvindelig kursist fra Polen der, uden at vide det, overbeviste mig om at et undervisningsmateriale baseret på vers ville være en god idé. Hun kom som 'håbløst tilfælde' til mit udtalehold og var virkelig ekstremt hæmmet i sin udtale. Hun var på ingen måde fjendtligt stemt, men var alligevel forholdsvis uimodtagelig for de mere traditionelle udtaleøvelser som jeg indledningsvis diskede op med (repetition af lærebøgernes udtalestof, øvelser med minimale par osv.)

Så gik vi imidlertid over til den eksperimenterende del af lektionen, arbejdet med en rimet og rytmisk tekst der begyndte som følger (blæst stort op på overhead og sat op med stor linieafstand der gav plads til at påføre trykstreger, lydskrift for vokalkvaliteter og eventuelle andre kritiske punkter):

Der var engang en gammel mand
som levede i Japans land
hvor Fuji-bjerget har sin top
og hvorfra solen stiger op.

Der gik han rundt den hele dag
i ro og mag og uden jag
og hugged' bambus; thi han var
en bambushugger-bedstefar.

Ja, gammel var han ganske vist;
men han var også tem'lig trist
fordi han ingen børn ku' få;
men sådan kan det også gå ...

Teksten, der var min egen gendigtning af den ældste japanske fortælling man kender, *Taketori-monogatari*, 'Fortællingen om den gamle bambushugger', og lavet til brug i en helt anden sammenhæng, var set med mine rutinemæssige sproglærerbriller så langt fra det mest velegnede til udtaleundervisning på et uhomogent hold. Den var på ingen måde bearbejdet i retning af let dansk, og der var alt for mange ukendte ord og usædvanlig sprogbrug at forklare. Der var langt til de nyttige hverdagsdialoger og heller ikke just tale om formidling af dansk kultur.

Men historien bliver kun smukkere efterhånden som den skrider frem. Kursisterne strålede og artikulerede så det var en lyst, og vores polske veninde lavede helt op. Hun lagde straks mærke til hvor helt anderledes intonationen er på dansk i forhold til hvad hun var vant til, og kommenterede det højlydt, som om der virkelig, lige der, var gået en prås op for hende. Dernæst tilbød hun at fremføre teksten med polsk intonation og formidlede på den måde sin erkendelse videre til resten af holdet.

For mig blev episoden en påmindelse om at vi skal passe på ikke at glemme kursisternes æstetiske sans, deres sans for sprog, for musik og for sproglig vellyd, og vi skal passe på ikke at glemme at udnytte den midt i al vores brugsorienterede undervisning. Livet er andet end bagerbrød og lægebesøg.

Udtalegymnastikken

Et andet centralt element i min udtaledidaktik, nemlig udtalegymnastikken, er ligeledes opstået i direkte forlængelse af oplevelser i klasselokalet. Hold efter hold, både almindelige hold og udtalehold, har overbevist mig om at den energiske gentagelse efter læreren, som udefra betragtet kan virke gammeldags og lettere tåbelig, i virkeligheden er så meningsfuld, behagelig og bekræftende for kursisterne at værdien af hyppige små 'pauser' med udtalegymnastik næppe kan overvurderes.

I min undervisning erfarede jeg at den tid og energi der blev investeret i udtalegymnastikken, kom tifold igen som gavnlige indvirkning på resten af undervisningen. Det var derfor oplagt at udtalegymnastikken måtte blive et bærende princip i min udtaledidaktik. Materialet måtte indbefatte en personlig kursistbog med indlagt bånd, eller bedre: cd (hvor man nemt kunne finde ind på det rigtige track og komme tilbage til starten af det), og teksterne måtte være velklingende, søde, sjove og meningsfulde nok til at inspirere til selvstændig udtalegymnastik hjemme.

Igen var det en ganske bestemt kursistpræstation der overbeviste mig om at jeg var på rette vej. Jeg havde efterhånden fået digtet en del ABC-vers om danskhed og danskere forskellige steder i Danmark under arbejdstitlen 'Folk og fæ i det ganske danske land', og et udvalg af disse havde jeg indtalt og mangfoldiggjort på et foreløbigt lydbånd som kursisterne kunne låne med hjem. Versene var skrevet specielt til målgruppen, med voksent indhold og tilstræbt sproglig enkelhed - uden at forfalde til 'let dansk'.

I Japan havde jeg selv som studerende hos min dynamiske udtalelærer, Toki-sensei, oplevet hvor lærerigt det kan være at høre sig selv på bånd (også selv om det ikke er videre behageligt i starten). En lignende procedure havde jeg derfor indført i arbejdet med versene. Efter en gennemgang og opvarmning i klassen indtalte kursisterne en efter en det aktuelle vers på hvert sit kassettebånd - med jævnt hen pauvert resultat, og det var netop

meningen. Hjemmearbejde bestod så i at lave udtalegymnastik hjemme med tekst og lydbånd fem-ti minutter en eller to gange om dagen til den følgende gang ugen efter. Her indtalte kursisterne så teksten på ny, med helt åbenbare, opmuntrende forbedringer, men også med mulighed for at læreren kunne sætte fingeren på de vanskeligheder der endnu måtte være.

I forårssemestret 1999 var jeg som forsøg på besøg som særlig udtalelærer en gang om ugen i to begynderklasser, én med forventet hurtig progression, én med forventet langsom progression, og begge steder var kursisterne meget åbne over for dette særlige fokus på den svære udtale. I den hurtige klasse var der imidlertid en ung dame fra Pakistan, der med urdu som modersmål ikke var den der havde lettest ved det. Til gengæld gjorde hun nøjagtigt hvad læreren havde anbefalet, lavede udtalegymnastik med teksten fem minutter om dagen, og resultatet, da hun ugen efter indtalte teksten for anden gang, var rent ud sagt forbløffende. Dermed var valget endegyldigt faldet på udtale-ABC'en med den indlagte cd.

Kaffeslabberas og Vokalfesten

'Kaffeslabberas - og andre vers til udtaletræning. En udtale-ABC for voksne', er tilrettelagt så den kan bruges til selvstudium og/eller klasseundervisning. Den indeholder lette og lidt sværere tekster mellem hinanden så den kan følge kursisten over flere trin i tilrettelsen, og tanken er at man springer rundt i den efter lyst og behov. Tilsammen er versene en rejse rundt i Danmark. Man møder danskerne med deres særheder på godt og ondt, og den selvhøjtidelige kulturformidling kan ligge på et meget lille sted.

Turen begynder på Amalienborg ved dronningens kaffebord:

Kaffeslabberas, A-teksten, s. 19
Akademisk Forlag

Vokal-diktat: [á], [a], [ǎ] eller [α]?

Aa

Kaffeslabberas

I Danmark, der drikker hver eneste mand
[] [] [] []

og kvinde så meget et menneske kan.
[] [] [] []

Den dejligste, danskeste kaffe på kande
[] [] [] []

som kommer, nå ja, fra de varmere lande.
[] [] [] []

Mens Alex og Dronning Margrethe, de får
[] [] [] []

en hyggelig tår på Amalienborg,
[] [] [] []

får hr. og fru Hansen deres i haven,
[] [] [] []

for danskerne *skal* ha' lidt kaffe i maven.
[] [] [] [] [] []

19

Til de sværeste ord og faste udtryk er der ordforklaringer bag i bogen, og udtalekommentarerne samme sted giver enkle overblik over fænomenet 'vokalsænkning' og andre vigtige udtaledetaljer efter et sprogligt opmærksomhedsprincip.

Hvis A-teksten er lidt for svær for begynderkursisten, hopper man bare videre til B-teksten og laver udtalegymnastik med den i stedet for:

Bb
Birger fra Brønshøj
og buttede Bente
har brug for et barn,
men må vente og vente.

De ta'r til Bolivia
via Brasilien,
og da de ta'r hjem,
er de tre i familien.

Denne tekst er nok en af samlingens enkleste; men også her er der helt bevidst givet dispensation til et sjældnere ord som „buttede“ og 'svære' udtryk som „at have brug for noget“ og „at tage til et sted“ i et fredeligt opgør med såkaldt 'let dansk' der sikkert ville have foretrukket henholdsvis „lidt tykke“, „vil gerne have“ og „rejser til“. Det kan heldigvis ikke lade sig gøre at opretholde dette kunstsprog når digteren arbejder. 'Heldigvis' fordi der ikke er en djævel der taler og skriver sådan i virkeligheden.

'Let dansk' kan have sin berettigelse, men alt med måde. Hvis ikke man tager sig i agt, ender man med at gøre kursisterne afhængige af dette gennemtyggede sprogskoledansk og påfører dem et uoverstigeligt handikap i forhold til normalt dansk. Helt bortset fra at man snyder dem for oplevelsen af sprogets sande fylde. Selv som begynder kan det være sjovt - og nyttigt - at kende et ord som „buttet“.

'Vokalfesten - og andre aktiviteter til udtaletræning. En kursuspakke for undervisere i dansk som andetsprog for voksne' indeholder dels lærerens bog dels div. pædagogiske spillekort der skal anvendes i forbindelse med aktiviteterne. Kursuspakken er i første række tænkt som et sjovt og ufarligt kursus i udtaleundervisning for de lærere der hidtil har tøvet med at kaste sig ud i denne disciplin. Men selvsagt fungerer aktiviteterne og de 38 kopiark hvoraf læreren selv kan sammensætte det enkelte holds elevhæfter, også som et udtalekursus for kursisterne. Prøv selv, og se hvad der sker!